

ROZHOVOR S PAVLOU HORSKOU

Začátkem února se dožila významného životního jubilea nestorka české resp. československé historické demografie PhDr. Pavla Horská, CSc. Narodila se 5. února 1927 v Praze v rodině strojního inženýra Aloise Vrby a právě rodinné prostředí ovlivnilo výběr jejích badatelských témat v počátcích vědecké kariéry. Studium dějin průmyslové revoluce v českých zemích ji přivedlo k práci se státními statistikami z druhé poloviny 19. století, které nasměrovaly její další zájem na výzkum historických populací. Brzy se dostala do pozice přední organizátorky historicko-demografického bádání u nás, když na půdě Historického ústavu ČSAV iniciovala vznik Komise pro historickou demografii, která pod jejím vedením vydávala časopis Historická demografie. Vývoj v akademii po srpnu '68 sice vedl k dočasnému zastavení periodika a k rozpuštění Komise pro historickou demografii, ale v roce 1983 bylo vydávání Historické demografie obnoveno. Po listopadu 1989 začala Komise pro historickou demografii pracovat v rámci Sociologického ústavu ČSAV a tehdy se do její práce znovu zapojila i Pavla Horská. Souběžně s tématy historicko-demografickými se jubilanťka věnovala až do konce 90. let rovněž dějinám průmyslových závodů, dějinám česko-francouzských vztahů v 19. století, dějinám českého feminizmu či – se studiem historických populací souvisejícím – dějinám rodiny a dějinám urbanizace. U příležitosti devadesátých narozenin paní Pavla Horská zavzpomínala na klíčové okamžiky své vědecké dráhy.

Co vás vedlo k výběru vašich zásadních badatelských témat?

Motivem toho, že jsem se od dějin strojírenství a techniky dostala přes otázky průmyslové revoluce a jejich sociálních souvislostí až k historické demografii, byl můj sklon vybírat si témata nová, dosud nezpracovaná. Ta mě vždy lákala především, už během studia historie na Filozofické fakultě Karlovy univerzity. Tehdy jsem navštěvovala proseminář pomocných věd historických pod vedením prof. Václava Vojtíška a mezi ostatní studenty, kteří se vesměs věnovali středověku, jsem nezapadala právě svým zájmem o dějiny techniky, na přelomu 40. a 50. let ještě velmi nezvyklým. Kolegové v prosemináři mě nabádali, abych profesoru Vojtíškovi o svém zaměření raději neříkala, že by se to u něj nemuselo setkat s pochopením. Nicméně jsem trvala na svém a jak v diplomové práci, tak i následně v kandidátské práci jsem psala o počátcích vývoje českého strojírenství. Podobně nové bylo v polovině 60. let, když jsem se jím začala zabývat, i studium historických populací.

Jaké byly vaše začátky v Historickém ústavu?

Po ukončení studia v roce 1952 jsem nastoupila jako vedoucí nově zřízeného knihovního střediska na Filozofické fakultě s tím, že snad se časem na fakultě nebo jinde namane jiné místo. Když jsem se doslechla, že právě zřizovaná Akademie věd vypsalala konkurs na místa aspirantů, neváhala jsem a obrátila se na ředi-

tele Historického ústavu Josefa Macka. Ačkoliv už bylo po uzávěrce přihlášek, Macek byl svolný udělat pro mě přijímací pohovor ve zvláštním termínu, protože zatím žádný z kandidátů nesplnil vstupní požadavky na znalosti z oblasti marxismu-leninismu. Nicméně i já jsem u zkoušky pohořela, když jsem u pohovoru neprokázala znalost ruštiny. Už jsem se smířovala s tím, že z vyhlídek na místo v Historickém ústavu

Výlet k Balatonu během konference v Budapešti (1965). Zcela vlevo prof. L. Henry, zcela vpravo prof. J. Kovacsics, dr. P. Horská vpředu vpravo.

nic nebude, když mi zatelefonoval Josef Macek: padlo prý rozhodnutí, že pro nedostatek vhodných kandidátů se aspirantura v tom roce otvírá vůbec nebude, ale že by mi chtěl – přes nevydařený konkurs – nabídnout místo vědecké pracovnice na druhém oddělení, zaměřeném na dějiny 19. století. Nabídku jsem bez rozmýšlení přijala a na místo nastoupila v listopadu 1952. Oficiálně pak vznikla Akademie věd k 1. lednu 1953, ale to už byla většina míst v Historickém ústavu obsazena.

Jak jste se v 60. letech dostala k samotné historické demografii?

V srpnu 1963 při autonehodě zahynula Ludmila Kárníková, má kolegyně z Ústavu, která se k historické demografii hlásila a v době svého tragického odchodu měla v rukopise hotový text své slavné práce Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914. Kromě toho, že jsem s ní sdílela pracovnu, měla jsem také díky svému zájmu o sociální aspekty industrializace zkušenost se stejným okruhem pramenů. Proto jsem se ujala přípravy Liduščina rukopisu k vydání a v jistém smyslu jsem tak navázala na její práci. Kniha pak vyšla v roce 1965. To byl vůbec rok z hlediska mého dalšího badatelského směřování zásadní. V srpnu toho roku se konala na zámku v Liblicích konference, kterou pořádala Akademie věd. Sjeli se tam i zahraniční hosté, mezi jinými i profesor József Kovacsics, vedoucí katedry statistiky na budapeštské univerzitě. Kovacsics měl v té době v plánu zorganizovat pro střední Evropu historicko-demografická studia a mě si vyhlédl jako svou prodlouženou ruku pro Čechy a Moravu. Ještě v Liblicích mě pozval na historicko-demografickou konferenci do Budapešti, která se měla konat v září a kam měl přijet sám Louis Henry. Jeho jméno mi ovšem v té době nic neříkalo, ostatně jako málokomu ve střední Evropě. Henry navázal kontakt s Maďary právě proto, že ve středoevropském prostoru byla v té době historická demografie zcela okrajovou disciplínou a vůbec zde nebyla známa Henryho metoda rekonstrukce rodin. Na konferenci jsem přijela jako zástupkyně ČSAV a hned první den jsem se s Louisem Henrym seznámila.

Jak na vás Henry působil?

Henry, v té době 55letý, byl velice svérázný člověk; jako vojenský statistik byl velký puntičkář,

s tradičními francouzskými historickými demografy neměl dobré vztahy, ale jeho vystupování bylo velice elegantní. Hned od prvního okamžiku si mne oblíbil i z toho důvodu, že se mnou mohl mluvit francouzsky. Většina účastníků konference ovládala němčinu popř. angličtinu, ale Henry, přestože byl za války v německém zajetí, německy moc dobře neuměl. Bylo tedy pro něj příjemné, když mohl debatovat ve své mateřštině. Během konference pak vyhledával mou přítomnost a choval se ke mně velice vstřícně. Navázané přátelství přetrvalo až do jeho smrti: dopisovali jsme si a kdykoliv jsem v průběhu druhé poloviny 60. let studijně pobývala v Paříži, vždy mě pozval domů na rodinný oběd nebo večeři.

Jaký byl hlavní přínos budapeštské konference v září 1965?

Louis Henry mě spolu s Kovacsicsem pozval během konference na oběd a navrhli mi, abych se stala členkou Mezinárodní unie pro vědecké studium populace. Kovacsics v unii v té době už byl, ale z Čechů byl členem pouze Zdeněk Pavlík, který do ní vstoupil během svého stipendijního pobytu v USA. Na místě jsme vyplnili přihlášku a Henry pak vše sám zařídil.

Po ní jste během několika stipendijních pobytů ve Francii navázala další kontakty s francouzskou historickou demografií.

Ano, například v roce 1966, během stipendijního pobytu na EHES (Ecole Pratique des Etudes en Sciences Sociales), jsem byla pozvána k prof. Marcelu Reinhardovi na Sorbonu, kde jsem se seznámila i s jeho tehdejší asistentem Jacquesem Dupâquierem. Když se o více než 20 let později konala v červnu 1989 v Praze konference Československé demografické společnosti, podařilo se Dupâquieru už jako věhlasného vědce na konferenci pozvat. Tehdy jsem ho ubytovala v domku mých rodičů na Spořilově a prováděla ho po Praze.

Jak se zrodil nápad vydávat časopis, věnovaný historické demografii?

Na ten nápad mě vlastně přivedl můj manžel Zdeněk Horský, který se už od roku 1959 podílel na vydávání Zpráv Komise pro dějiny přírodních, lékařských a technických věd. Bývala jsem tak přímo doma svědkem toho, jak se takové pe-

riodikum připravuje. Když jsem v roce 1966 po stipendijním pobytu ve Francii podávala šéfovi Historického ústavu Josefu Mackovi ústní zprávu o výsledcích pobytu, nadhodila jsem, že by bylo dobré mít časopis zaměřený na historickou demografii. Mackovi se nápad zalíbil a pověřil mě, abych se věci věnovala.

Zanedlouho se ovšem nad Historickou demografií začaly stahovat mraky...

Komise pro historickou demografii, která časopis vydávala, začala pracovat záhy. První číslo vyšlo v roce 1967 a to jak v české, tak francouzské mutaci, abychom ho mohli poslat na ukázkou do zahraničí. Slibný rozjezd ale zabrzdl normalizační vývoj po srpnu 1968. Reorganizace v Akademii věd vedla k přeměně Historického ústavu na Ústav československých a světových dějin a Macka v jeho vedení vystřídal Jaroslav Purš. Já musela z vedení Komise pro historickou demografii odejít, protože jsem nebyla ve straně. V komisi pak nezůstal nikdo, kdo by si vzal vydávání časopisu na starost. Nadlouho poslední, sedmé číslo (vrocené 1973) vyšlo v roce 1974 a následně bylo vydávání Historické demografie na deset let přerušeno. Situace se změnila, až když do ústavu nastoupila Ludmila Fialová, která začala pracovat v Komisi a ujala se redakční práce. Znovu vycházet začala Historická demografie v roce 1983.

V tomtéž roce jste kvůli dosažení důchodového věku musela z Akademie věd odejít.

Co vedlo k tomu, že jste se později k redakční práci na časopisu Historická demografie ještě vrátila?

Bylo to vlastně díky Jiřímu Musilovi, který před listopadem '89 působil na katedře architektury ČVUT, ale v roce 1990 se stal ředitelem Sociologického ústavu ČSAV. Musil byl toho názoru, že když mě znovu zapojí do práce v Komisi pro historickou demografii, budeme mít více příležitostí se vídat a diskutovat.

Proč se ale vydávání Historické demografie přesunulo z Historického ústavu do Sociologického ústavu?

V Historickém ústavu byla na začátku 90. let tendence zbavovat se z finančních důvodů části periodik, které do té doby ústav vydával. A Musil rozhodl, že Sociologický ústav se Historické demografie ujme. Pověřil mne vedením inovované Komise pro historickou a sociální demografii, kde se mnou spolupracovali Ludmila Fialová a Eduard Maur, kteří měli zásluhu na vydávání časopisu už od poloviny 80. let.

Co říkáte na současné trendy v populačním vývoji a rodinném životě?

Je jisté, že rodinný život přestal být všeobecně sdíleným ideálem a že velkým problémem je nízká plodnost. Řadu lidí dnes odrazují od uzavření manželství vysoké finanční náklady spojené se svatbou, ale pak i s případným rozvodem, ke kterému dochází příliš často. Proč partnerský svazek legitimizovat sňatkem, když svatba stejně není žádnou zárukou trvalosti partnerství? Evelyne Sullerotová chápala v polovině 90. let trend, kdy stále větší množství dětí přichází na svět mimo tradiční manželství, jako projev krize rodiny. Ale dnes už se různé formy nesezdaného soužití partnerů jako krizový jev neberou a pojem rodiny se definuje mnohem šířeji. Přesto je tu stále závažný problém nízké plodnosti. Dnes se spousta párů spojuje s jedním dítětem.

Měl by tedy stát přicházet s účinnějšími prorodinnými a pronatalitními opatřeními?

Zdeněk Pavlík byl toho názoru, že žádná velká opatření tohoto druhu není třeba dělat: mít potomky je přirozená potřeba, kterou mají lidé společnou s ostatními živočišnými druhy. A vždy budou lidé, kteří budou toužit po dětech. Myslím, že na tomto pohledu mnohé je. Je otázka, o jaká opatření by mělo jít, aby byla skutečně účinná, a zda by pak nebyla neúměrně drahá.

Markéta Pražáková Seligová